

דרשונני וזחיז

גיליון שבועי
לעיון והעמקה
בתורת המחשבה.

קדמאה

להורות תורת רבותני
היאמונים בעלי המחשבה

גיליון מס' 8
פרשת מסעי

מושבל ראשון

דבר המערכת

צער החורבן בדור עקבתא דמשיחא

ידוע המעשה בהרה"ק מראדושיץ ז"ע, שנקלע פעם אחת לפונדק דרכים, וכשכנס שאל את בעל הפונדק מהיכן השיג את השעון התלוי על הקיר, כאשר בתשובה לשאלתו ענה בעל הפונדק הכפרי, כי זהו שעונו של הרה"ק בעל החוזה מלובלין זיעועכ"א, ונתגלגל שעון זה לידו כאשר בנו של החוזה עבר בדרכו בלילה חורפי קר ומושלג ליד פונדק זה, ומחמת גודל הסערה היה מוכרח להיכנס לפונדק, בשביל להציל נפשו ולהחיות את רוחו, אולם לא היה לו בידו איך לשלם כי אם בשעון זה, ומחוסר בריה נתן את השעון בתור תשלום על האירוח.

בשמוע הרה"ק מראדושיץ את כל סיפור המעשה נענה ואמר, הרגשתי שזה שעונו של הרה"ק מלובלין, שהרי בדדונני שעון רגיל שומעים אנחות צער, על כך שבכל רגע חולף מתרחקים יותר ויותר מבית המקדש שעמד על מכונו, אולם בשעון זה, שעונו של הרבי, שומעים בדדונני השעון את השמחה היתירה על שאנו מתקרבים והולכים בכל רגע ורגע אל הגאולה העתידה, ואל הבית המקווה שיבנה במהרה בימינו.

ימי בין המצרים נקבעו מימים ימימה לימי בכי ומספד על חורבן בית המקדש, זאת לצד תקווה, ציפייה ותשוקה לבית המקווה שיבנה במהרה. והנה בדורות עברו הודגש יותר העניין של הצער והאבלות על החורבן ועל כל הצרות והרדיפות שעברו על עם ד' בגלות, וכאשר התקרבו ימי בין המצרים ותשעת הימים הייתה ניכרת התונה ברחובות העיר ממש, והורגשה אוירת האבל בכל בית ובית, נשאלת איפה השאלה מדוע בדורנו לא מרגישים זאת, להיכן נעלם האבל, ואיך נאבדו רגשות התונה שאפפו בימים עברו את כל כלל ישראל, מגדולי הרבנים והדיינים עד שואבי המים וחוטבי העצים.

אמנם על פי הסיפור עם הרה"ק מראדושיץ נבין את סיבת הדבר, שאמנם נכון שחלק מהסיבה הינה התקוות הרגשות, אבל בעומק ובפנימיות נעוץ כאן גם טעם עמוק לשינוי זה, שבדורות הללו דור עקבתא דמשיחא כאשר אור הגאולה מתחיל להתנוצץ, מתגברים רגשי השתוקקות אל הגאולה העתידה ואל בית המקדש השלישי, יותר מהצער והאבל על חורבן בתי המקדש הראשון והשני, הצער כמובן עדיין קיים היות שעדיין שרויים אנו בגלות, אך לצד זאת גוברת התחושה של התקווה והציפייה, כי הנה פעמי משיח קרבים ובאים, והנה זה עומד אחר כותלנו...

והנה כאשר נבדוק איך התחיל שינוי זה, ומתי אידע המעבר מאבל לתקווה ומחורבן לגאולה, נראה כי היא התרחשה בתקופת אור שבעת הימים רבינו הבעש"ט הק' זיעועכ"א, שאז התחיל להתנוצץ אורו של משיח (כדאיחא בתקדמה לספר בעש"ט על התורה), ובאותו דור הפסיקו ללבוש בגדי חול בשבת חזון ברוב תפוצות ישראל (עיי' בערך השולחן שפ"ט י"א), והפכו ימי בין המצרים לימים של קרבת ד' כפי שגילה והאיר לנו הבעש"ט הק', וכפי שדרש על מה דאיחא 'כל רודפיה השיגוה בין המצרים' שכל מי שרודף ומחפש קרבת ד' יכול להשיג זאת בימי בין המצרים יותר מכל השנה..

כתוב העלון:

2

מחשבת יסוד

יסודות המחשבה
במשנת רבותינו
הראשונים

4

מחשבת
הפרשה

מאוצרם של
רבותינו בעלי
המחשבה
בענייני דיומא

6

מחשבת
מצווה

להאיר לבבות
בעומק ופנימיות
טעמי המצוות

8

עקבות
המחשבה,

לחקר תולדות
תורת המחשבה

אני מאמין: התקבלות י"ג עיקרי האמונה לדורות (ו)

ענייני נוסח ושינויים מלשון הרמב"ם

ברוב הטפסים השתמר נוסח הרמב"ם מילה במילה, בשינויים אלו בלבד: השמטת דיונים הקשורים לחיבורי הרמב"ם ולא ל"ג עיקרי האמונה, וטעויות העתקה רגילות, בנוסף ישנו שינוי של השמטת הזכרת המלאכים פעמיים בטופס אחד (שיקרא לקמן טופס א), שפשרה אינו מבורר, ומעט שינויים בעלי משמעות, עיקרם בטופס א, שכלל הנראה נוסח על ידי בר סמכא וניתן לנסות להתחקות אחרי סיבות השינויים. ואלו הם השינויים בעלי המשמעות:

בעיקר השני, במקום "כפרת האחד המורכב שמתחלק לאחדים רבים", העתיק בטופס א: "כפרת האחד המורכב מאחדים רבים", זהו שינוי בהבנת גדרו של המורכב, שהרמב"ם כלל בו שני עניינים, שהוא מורכב ממינים שונים ושהוא מתחלק, ומחבר הנוסח שבטופס זה שינה והעמיד את גדר המורכב רק על היותו מורכב ממינים שונים. מלשון הרמב"ם עצמו אין הכרע אם הכוונה שהמורכב מתחלק לאחדים שמהם הוא מורכב, או שמאחר והוא מורכב, ניתן גם לחלק את האחדים המרכיבים אותו.

בעיקר החמישי, במקום "אין להם רשות ולא בחירה אלא רצונו יתעלה", העתיק בטופס א: "אין להם רשות אלא רשותו יתעלה". ייתכן שהדברים נוגעים לנידון החכמה והרצון

עוד שם, במקום "ואין לעשות אותם אמצעים להגיע אליו", וכתב בטופס א: "ואין לעשות אותם אמצעים במיצונו אליו". ייתכן שהדברים נוגעים לשאלת אפשרות הדבקות בו בחיי האדם.

בעיקר השביעי, בתיאור הרמב"ם את מעלת משה רבינו שבגללה היתה נבואתו בלי זעזוע, "זה בגלל חזק דבקותו בשכל" הוסיפו בחלק מהטפסים "בשכל הפועל". ייתכן שהדברים נוגעים לשאלה אם השגת משה רבינו ונבואתו היו על ידי דבקות בשכל הפועל.

בעיקר התשיעי, במקום "הוא שתורת משה הזאת לא תתבטל ולא תבוא תורה מאת ה' זולתה, ולא תהיה בה תוספת ולא יגרע ממנה", נאמר בטופס א: "הוא שהתורה הזאת מאת ה', לא תהיה בה תוספת ולא יגרע ממנה". הרי שהשמיט את שלילת ביטול התורה ונתנת תורה אחרת זולתה, וכפי הנראה סובר שאינו עיקר אמונה, וכשיטת העיקרים (מאמר ראשון פרק טו) שיתכן שיקום נביא גדול כמשה או גדול ממנו ויתן תורה אחרת מאת ה'. אך השאיר כעיקר

א. הלך דוגמאות לשינויים המתבקשים מתוך עריכת העיקרים לחיבור עצמאי: א. בטפסים הכוללים את ההוספה שהוסיף הרמב"ם במהד"ב בעיקר הרביעי, אודות חידוש העולם, לא הועתק החלק שבו דן הרמב"ם בהליכתו בחיבורו משנה תורה בדרך הקדמות ובסיבה שהביאה אותו לכך. ב. בעיקר השישי מתנצל הרמב"ם על שאינו מאריך בביאור מהות הנבואה. הדברים נמצאים במרבית הטפסים וחסרים באחד מהם. ג. בעיקר השביעי מפרט הרמב"ם את חיבוריו השונים שתכנן לחבר וייעד להרחיב בהם בעניין מהות ייחוד נבואת משה רבינו, וכל קטע זה הושמט בכל הטפסים בהם מופיע העיקר השביעי, במרביתם הושמט לגמרי, ובטופס א הושאר רק חלקו הראשון. ד. בעיקר י"א מתייחס הרמב"ם למה שכתב לעיל בהקדמה בעניין עונש הכרת, וכתב שכבר הרחיב בכך די הצורך, ויש טפסים בהם הושמט משפט זה. ה. בעיקר י"ג כתב הרמב"ם שכבר הרחיב למעלה בעניין תחיית המתים די הצורך, ולכן לא פירש את העיקר הזה במקומו. בטפסים מסוימים העתיקו במקום זה את מה שנתפרש למעלה בעניינה של תחיית המתים, ומחברו של טופס אחד ניסח באופן אחר, וכדלהלן. רק בטופס א, הספרדי, נשאר כלשון המקור.

ב. בעיקר הראשון, "וכל מא סואה מן אלעקול אני אלמלאיכה ואגדם אלפלאך ומא דונהא, אלכל ספתקך" [וכל מה שזולתו מן השכלים, כלומר המלאכים ורמי הגלגלים ומה שלמטה מהם, הכל צורך], נשמטו בטופס זה המלאכים והניסוח שונה בעקבות כך בהמשך: "וכל מא סואה מן אלעקול ואגדם אלפלאך ומא גמיע דלך ספתקך" [וכל מה שזולתו מן השכלים ורמי הגלגלים וכל אלו, נצרכים]. גם בשורש החמישי, בהזכרת אלו שאין לעבוד אותם, השיט טופס זה את הזכרת המלאכים. טעמה של השמטה זו, שכפילותה מעידה אולי על חשיבותו שבה, לא נתברר.

ג. לדעת אבן רושד, בעיקר באימות אפשרות הדבקות לחיבר, יכול האדם להידבק בשכל הפועל על ידי הודככותו והיטהרותו ועיסוקו במושכלות. לחיבורו זה נכתבו פירושים ע"י הרבנוני וע"י ר"י אבן שם טוב. אלפאראבי טען שדבקות בשכל הפועל אפשרית רק לאחר המוות. בדעת הרמב"ם נבוכו המפרשים, שכן אינו כותב בשום מקום שאפשר לדבוק בשכל הפועל, אלא שאפשר להכירו ושאפשר לקבל משפטו.

ד. בספר ענין עין אבות (אלטונא תק"ל דף ג ע"ב) כתב שלפנס ריהטא נראה מדברי הרמב"ם בעיקר זה שנדבק שכלו של משה בשכל הפועל והשיג כל מה שהבין, וכן דעת קצת המתפלסים, אבל חלילה לומר כן, אלא שברא הקב"ה כלים המדברים לשעור. וכדרך זו נקט גם רבי אברהם בנו של הרמב"ם (שמות יט, ט), וכתב שזו הסכמת חכמי עדתנו, והדעה השניה היא דעת קצת חכמים שאינם מעדינותו.

אמונה שלא תהיה בתורה תוספת ולא יגרע ממנה, והכוונה כפי הנראה עלינו, שאיננו נביאים ובודאי איננו כמשה, ועלינו מוטל האיסור להוסיף על התורה או לגרוע ממנה. כמו כן בתרגומו של בן יעקב לפירוש המשניות נשמט עניין זה, וכבר האריכו המפרשים בכך.

בעיקר י"א, במקום "ואין קובעים לו זמן מסוים ולא מבארים את הכתובים כדי לדרוש מהן את זמן בואו", נאמר בטופס א: "ואין קובעים לו זמן ולא מפרשים את זמן בואו". שני שינויים במשמעות נובעים משינוי הנוסח. הראשון, שלפי נוסח הרמב"ם האיסור הוא לפרש את הכתובים באופן שעולה מהם קץ הגאולה, ולפי הנוסח החדש אין האיסור קשור לפירוש הכתובים, ויתכן שאין איסור לעסוק בחישוב הקץ כשהמטרה היא למיסבך קראי. השינוי השני במשמעות הוא, שלפי הנוסח החדש עולה שהאיסור בחישוב קיצין הוא רק בפרסומן ופירושו, כמשמעות לשון "לאכראג" שהיא פירוש לחוץ, משמע בהודעת הקץ להמון, אבל אין איסור בעיסוק בחישוב קיצין לחכמים בינם לבין עצמם, וחידוש זה אינו עולה מתוך

לשון הרמב"ם אלא מתוך הנוסח החדש. ובאמת בנוסח החדש מיושבת הנהגת הרמב"ם עצמו, שכבר תמנה עליה רבים, שכתב באיגרת תימן מסורת וקבלה שעברה במשפחתו בפירוש הפסוקים בנבואת בלעם, "כעת יאמר ליעקב ולשראל מה פעל אל", שהוא שאחר שיעברו מהזמן שבו נאמרו הדברים כמניין השנים שעברו מבריאת העולם ועד אז, תשוב הנבואה לישראל, והוא בשנת ד'תתק"ע, וחזרת הנבואה לישראל היא הקדמה לביאת המשיח. וקשה כיצד עסק הרמב"ם בחישוב קיצין, והרי אמרו חכמים (סנהדרין צו, ב) תיפה רוחם של מחשבי קיצין, והוא עצמו כתב כאן כך. התירוץ המסתבר לכך הוא, שכדי לעודד את בני תימן גילה להם הרמב"ם את הקץ הקרוב לזמנם, כפי שכותב הרמב"ם עצמו באיגרת זו בהצדקת פעולת רס"ג בחישובי הקץ שלו. אלא שבכך מיושבת רק פעולת הרמב"ם עצמו בפרסום הקץ, ועדיין קשה איך הגיע הקץ לידי ב"קבלה נפלאה, קבלתיה מאבי ומזקני שקיבלו מאבותיהם ומזקניהם ז"ל עד תחילת גלותו מירושלים, והרי בכל הדורות הללו לא נמסרה קבלה זו כדי לעודד את העם, שהרי אדרבה, הקץ עוד היה רחוק, ואין הותרה מסירת קבלה זו והרי היא בכלל חישוב קיצין. אך לפי הנוסח החדש מיושב הקושי. כיוון שהקבלה נמסרה בביאור הכתובים בפרשת בלעם, ולא פורסמה להמון, אין בה איסור של חישוב קיצין.

המהדורה שממנה הועתקו העיקרים לטפסים אלו

מאיזו מהדורה של הרמב"ם נלקחו עיקרי האמונה הכתובים בטפסים עתיקים אלו? ידוע שהרמב"ם הוסיף והגיגה בטופס המשניות הפרטי שלו במהלך השנים, וההעתיקות שבוצעו מכתב ידו, חלקן מבוססות על הנוסח הראשון, וחלקן על הנוסחאות המעודכנות יותר ויותר. בין השינויים שבמהדורות ישנם גם כמה שינויים בחלק זה של י"ג עיקרי האמונה. הטפסים הבאים בכתביה מורחית כוללים את הנוסחה הגדולה שהוסיף הרמב"ם בעיקר הרביעי, העוסקת בעניינה של אמונת הקדמות, אך הטופס הספרדי (א) אינו כולל אותה. כמו כן כולל הטופס הספרדי את ההתייחסות לשיעור קומה בעיקר השישי, התייחסות שנמחקה על ידי הרמב"ם לאחר זמן.

הסיבה לכך מבוארת ופשוטה: בעוד במצרים היו זמינים האוטוגרף של הרמב"ם וכתבי היד שהועתקו ממנו, ולכן רווח בה נוסח המהדורה הסופית של הרמב"ם, בארצות הרחוקות השתמשו בעותקים שהעתיקם קדמה להיקונים האחרונים של הרמב"ם, ולכן בעותק שהועתק בספרד הגנו מוצאים את נוסחאות המהדורה הראשונה של הרמב"ם. מסיבה זו ר"י אברבנאל בספרו "ראש אמונה" עוסק ב"ג עיקרי האמונה לפי הנוסח שבמהד"ק, כיון שנוסח

טופס י"ג עיקרים משנת ק"ו

זה הוא שהגיע למקומות מגוריו, פורטוגל וספרד.

סיכום סקירת טפסי י"ג עיקרים

נמצאנו למדים שמרבית הטפסים שבהם נמסר נוסח י"ג עיקרי האמונה כחיבור בפני עצמו, מבוססים על לשונו של הרמב"ם, בשינויים קלים. גם מחברו של טופס א, שכלל הנראה בר דעת היה ושינה כמה שינויים לפי דרכו בסוגיות שונות, התערב בנוסח הרמב"ם אך מעט, במילים ספורות פה ושם, אמנם זה שינוי קל בנוסח אך כפי שראינו זה גורם לשינויים משמעותיים במשמעות. וההבדלים שביניהם בנוסחאות הפתיחה מלמדים שמדובר במספר נוסחאות-אב, בעלי פתיחות שונות, שכל אחד מהם מיוצג בטפסים רבים. כמו כן, סקירת נוסחאות אמירת עיקרי האמונה בערבית הנמצאות בגניזה בעשרות טפסים, המיוסדים על לשונו של הרמב"ם בשפת המקור, מלמדת על השתרשות שינון העיקרים ואמירתם במזרח ובספרד בלשונו של הרמב"ם, במאות השנים הסמוכות לחייו. ולשם כך חוברו נוסחאות שהתאימו את דברי הרמב"ם לחיבור עצמאי, ונוסחאות אלו הועתקו על טפסים לצורך לימודם ושינונם, כמו כן ראינו שהרבה מהטפסים הותאמו לנשיאה נוחה לכל מקום (מעין מהדורת כיס), מה שמלמד על התקבלות העיקרים כאמונה יסודית בקרב כל חלקי העם.

ה. עיי אטרי קודש, עמ' קלב, ושבו בסידור היכל הברכה עמ' שג. ר"י שילת הציע שהשינוי נובע מאימת הגויים.

1. אגרות הרמב"ם, מהדורת שילת, עמ' קה (מקור) - קנב-קנב (תרגום).

2. עיי יזיבל, 'מהדורות הרמב"ם לפירוש המשנה - דברי מבווא, חצי גבורים, ט (תשע"ו), עמ' תכו-תנת.

ואלה מסעי בני ישראל מ"ב המסעות שעובר כל אחד ואחד מישראל

"אלה מסעי בני ישראל וגו'. שמעתי בשם אה"ז זללה"ה כי כל המסעות היו מ"ב, והם אצל כל אדם מיום הולדו עד שובו אל עולמו, ולהבין זה כי מיום הלידה והוצאתו מרחם אמו הוא בחינת יציאת מצרים כנודע, ואחר כך נוסע ממסע למסע עד בואו לארץ החיים העליונה... ע"כ תורף הדברים המאירים הכתובים בספר בעל שם טוב בפרשתינו. והנה יסוד זה שהמ"ב מסעות שייכות אצל כל אדם ואדם, הינו יסוד גדול ומוכר מאוד שכבר דשו בו רבים, אמנם דייקא בגלל חשיבות הנשוא, ניכנס אף אנו ונביא מהני מילי מעלייתא שכתבו צדיקי הדורות, ומה שרמזו בפרשתינו ביסוד זה.

הנקודות הצריכות ביאור בפרשתנו

"א) אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאותם ביד משה ואהרן. (ב) ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ד' ואלה מסעיהם למוצאיהם.

צריך להבין בפסוקים אלה.

א. במדרש (שמ"ד ל' ג) דרשו שכל טקום שכתוב אלה פוסל את הראשונות, וצריך להבין מה באה התורה לפסול ב'אלה מסעי' (וכבר הקשה זאת באוה"ח הק' ע"י"ש).

ב. מה הכוונה 'אלה מסעי בני

ישראל אשר יצאו מארץ מצרים' שמשמע כאילו בכל המסעות יצאו ממצרים, והלא כל המסעות האלו כבר היו אחרי יציאת מצרים.

ג. מה ביאור המילים 'אלה מסעיהם למוצאיהם', ומדוע בתחילת הפסוק כתוב בלשון הפוכה ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם'.

ד. איתא באור החיים הק' שהמסעות לא היו לשבח, ואם כן צריך להבין למה האריכה התורה כל כך בביאור מסעות אלו.

מ"ב המסעות היו תיקונים למ"ב מידות

ונראה לבאר על פי מה דאיתא בספרים הקדושים, דהנה עיקר גלות מצרים היתה שקנו בנפשם המידות הרעות, וכמו שכתב השל"ה הק' (פסחים מצה שמורה אות י' ד"ה וירעו) ירעו אותנו המצרים שעשו אותנו רעים וחטאים לה.

וזה על דרך מה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ו ה"א) 'דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג כמנהג אנשי מדינתו'. נמצא שכל עוד שלא יצאו מכל המידות הרעות שהיו בהם, לא נחשב שיצאו כלל ממצרים, כי הגוף יצא, אך הנפש נשארה בערוות הארץ.

ועניין זה של תיקון המידות הרעות תיקנו במ"ב המסעות, שבכל מסע ומסע תיקנו מידה אחת, ולא היו מסעות אלו מסעות גשמיים גרידא ממקום למקום במדבר, אלא

היה זה מסע בנפש, ובכל מסע עברו בני ישראל ממדרגה אחת לרעותא, ותיקנו בכל מסע עניין אחר. אחר. וכפי שאיתא בספ"ק דברי משה (הספר דברי משה נכתב על ידי הרה"ק רבי משה שוהם מדאלינא ז"ע תלמיד מובהק של מרן הבעש"ט הק' ומחננו של המגיד הק' מולאטשוב ז"ע), "כי שורש המסעות היו שנסעו ממדינה למדינה, מ"ב מדינות הקודש, והוא, כי הלא זה נודע שמידות המה ששה מידות, וכל אחד כלול מכל השש מידות פרטיות, וגם יש בכל מדה ומדה, מדה א' פרטיות הכוללת כולם יחד, הרי כולם המה מ"ב, ולזה היו נסיעתם במ"ב נסיעות, שע"י כל מסע היו עולים במדרגה אחת, עד שהשלימו כל המ"ב והשיגו תכלית השלמות, ואז נחלו את הארץ הקדושה, להיות נאחזים בקודש המקודש". עכ"ל.

מ"ב מסעות אלו הינם שורש המסעות שעובר כל אחד ואחד

והנה התורה הק' הינה תורת חיים השייכת לכל דור ודור, וכפי שאיתא (וזהו הק' חלק ג' ב' ב) שתורה מלשון הוראה, שולומדים מכך הוראה לדורות, וצריך להבין איך שייך עניין זה של המסעות לכל אחד בדורנו. ויתבאר על פי מה שאיתא בספ"ק דגל מתנה אפרים (בתחילת פרשתנו) "שמעתי בשם אה"ז זללה"ה כי כל המסעות היו מ"ב, והם אצל כל אדם מיום הולדו עד שובו אל עולמו, ולהבין זה כי מיום הלידה והוצאתו מרחם אמו הוא בחינת יציאת מצרים כנודע ואחר כך נוסע ממסע למסע עד בואו לארץ החיים העליונה... ובדאי נכתבו המסעות בתורה להורות הדרך הישר לאיש הישראלי לידע הדרך אשר

ילך בו כל ימי חייו ליסע ממסע למסע". היינו שומכתיבת מסעות אלו לומד כל איש ישראל בכל הדורות דרך הישר איך להתנהג בכל מסעות חייו.

וכבר רבו הדרושים שדרשו מכל מסע ומסע בדרכי העבודה, ונביא מה שדרש בדגל מתנה אפרים עצמו, (שם) "וידוע שכל המסעות הם בח' קדושים וטהורים, כמו ששמעתי מן אה"ז זללה"ה בשם ספר ברית מנחה קברות התאוה הוא בח' החכמה כי שם קברו את העם המתאווים פי' מי שבא למדת חכמה אזי בטל ממנו כל התאוות מרוב דבקותו בו יתברך, וזוהו נבין לכל המסעות שבדאי הם בחינות קדושות ומעלות רמות, וכן ג"כ תבערה בודאי הוא בח' קדושה, אך הם כאשר באו למקומות הללו נשתנה הדבר ע"י מעשיהם, ונפחך להם ללא טובה ר"ל, וכמו שפירש בתורה קברות התאוה", היינו שרבינו מלמדנו שלימוד גדול יכול האדם ללמוד מכך שהמקום שנקרא אצלנו במסעות בשם קברות התאוה, נקרא במקום אחר (בפרישת בהעלותך) בשם תבערה. שמכך ילמד האדם שכשמוגיע למקום או למצב שמרגיש בערה בקרבו, צריך לכוון תבערה למקום קדוש, לבערה והתלהבות בעבודת השם בתפילה או תורה וכו', אולם אם ח"ו אינו מנצל זאת לעבודת ד' הבערה מופנית לבערה לדבר עבירה רח"ל, ואז זה נהיה קברות התאוה. וכן דרשו בספרי החסידות מכל מסע ומסע, ואין כאן המקום להאריך בכך.

הרצון העליון שיתקנו המידות באתערותא דלתתא דייקא

והנה ידוע כי יציאת מצרים היתה אתערותא דלעילא, ביד חזקה, כי בלא זה לא היתה אפשרות לנתק אותם מעבותות הטומאה, ואם כך צריך להבין מדוע היה צריך את כל עבודת המסעות בשביל לתקן את כל המידות, ולעקור מקרבם המידות הרעות שנקנו בנפשם במצרים. ובמאור ושמש (על שביעי של פסח) מתרין, שלמרות שביציאת מצרים כבר תקנו את כל המידות, אבל היות שזה לא היה מעבודתם, אלא באתערותא דלעילא, החזירים השי"ת למדינתם על מנת שיעבדו בעבודת עבודה ועבודת משא, ויקנו ביגיעה ואתערותא דלתתא את כל המדרגות".

וכפי שאיתא במאור ושמש (שם), שלקח טוב נתנה לנו התורה בזה, שמכאן יש חיזוק למה ששכיח מאוד, שבתחילה מתלהב איש ישראל מאוד לעבודת ד', אמנם לאחר זמן פנה ההתלהבות הראשונית ומתחילה העבודה הקשה, שלא

יחשוב האדם שזו נפילה, אלא זה רצון העליון, שבתחילה התלהבות מצד אתערותא דלעילא, ולאחר מכן

בא הזמן לעבודת האדם עצמו באתערותא דלתתא, וזה מחסדי ד' עלינו כדי שלא נאכל נהמא דכיסופא.

ביאור הפסוקים על פי דרך העבודה

ולפי זה נבין מה באה התורה לפסול ב'אלה מסעי' שמשמע שפוסל את הראשונות, שעל ידי מסעות אלו פוסלים ומתנתקים מזהומת מצרים. ונבין גם מדוע כתוב 'אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים' שמשמע שבכל המסעות יצאו מארץ מצרים, שאכן תהליך היציאה הרוחני הזהומת מצרים נמשכה לאורך כל המסעות שבכל מסע ומסע תקנו מידה אחרת. והשתא יבין גם מדוע האריכה התורה כל כך בביאור מסעות אלו, למרות שאינם בהכרח מעלות ושבח על בני ישראל, (כדברי האוה"ח הק') שהרי ממסעות אלו אנו למדים תיקון המידות לכל הדורות, ואף מהמקומות שחטאו אנו למדים איך אפשר להינצל מחטא זה, וכפי שהבאנו לעיל בשם המאור ושמש מה לומדים מקברות התאוה.

ובמה שכתבה תורה 'יכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ד' ואלה מסעיהם למוצאיהם' רמזה תורה שבני ישראל ירדו למוצאיהם היינו מדרגתם הק' שזכו בה ביציאת מצרים בשביל 'מסעיהם' לתקן המידות בשורשם העליון על ידי עבודתם, ולכן אחר כך כתוב 'אלה מסעיהם למוצאיהם' שבאמצעות מסעיהם שבו למוצאיהם ולמדרגתם העליונה, וגם השיבו את המידות למוצאיהם, היינו שתיקנו את שורשם.

והדגיש הכתוב 'יכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ד', שיוכר האדם שגם כאשר יורדים מדרגת ההתלהבות הראשונית, זה לא נפילה אלא תחילת העבודה על ידי אתערותא דלתתא, וגם ירידה זו הינה על פי ד', ובשביל לזכות את ישראל.

א. ונביא את לש"ק של הרה"ק בעל המאור ושמש שם, "ומתחילה קודם שנכנסו בפתחי העבודה - הקדוש ברוך הוא מראה לו 'גדלות שני', אבל זאת הוא רק על רגע חדא, ואז הוא משתוקק מאד וצמאה נפשו אל ה', לכן אין חסידות בתחלתו, אבל אינו יודע מה זאת, שעדיין הוא בקטנות - השכל, ותיכף נוטל טמנו השנה זו וחוזר לקטנות ראשון... וצריך לתקן קטנות ראשון... וכן היה במצרים, שהיו בני ישראל בגלות תחת יד מצרים, ופירעה ועטמו היו מושלים בהם, והיו בני ישראל משוקעים בטומאת מצרים, והיו בקטנות - השכל מאד, מחמת שקליפת מצרים היו מסכים ומבדילים. ובליל ראשון של פסח, הופיע הקדוש ברוך הוא אור בחירות אלהותו יתברך על העולם ונתבטלו החיצונים, ואז השיג ישראל השגת אלהותו יתברך שמו. ותיכף ניטל מהם השנה זו, וחזרו לקטנות ראשון ובאים לפסחיה, וזאת היתה כוונת הספירה - שהיו מודככים את עצמם, והיו מתקנים הקטנות ראשון ובאים לגדלות ראשון, ואחר כך היו מודככים את עצמם יותר, והיו מתקנים קטנות שני וזכו לגדלות שני במתן תורה", עכ"ל.

מחשבת הפרשה

מאוצרם של רבותינו
בעלי המחשבה
בענייני דיומא

מצוות אהבת ד'

בפרקים הקודמים ביארנו את ענייני שלושת המצוות הראשונות מתוך השש מצוות תמידיות וטעמיהם, דבר דבור על אופניו, וכפי שראינו ששלושת המצוות הראשונות עניינם להעמיד את האדם על דרך האמונה הנכונה בהש"ת. מפרק זה נתחיל לבאר את שלושת המצוות האחרונות שעניינם לבנות את הקשר הנכון בין איש ישראל לאלוקיו.

דברי הראשונים במצווה זו

כתב הרמב"ם במשנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק ב' הלכה א'), "הקל הנכבד והנורא הזה מצווה לאהבו וליראה ממנו, שנאמר ואהבת את ה' אלקיך, ונאמר את ה' אלקיך תירא... והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד (תהלים ס"ב ג) צמאה נפשי לאלקים לקל חי".

ובספר המצוות כתב, (מצות עשה ג) והמצווה השלישית היא שציונו לאהבו יתעלה, וזה שנתבונן ונשכיל מצוותיו ופעולותיו, שנחשוב ונתבונן במצוותיו ומאמריו ופעולותיו, עד שנשיגור ונתענג בהשגתו תכלית התענוג, וזאת היא האהבה המחוייבת.

וכמו"כ בספר החינוך במצווה זו מביא את לשונו של הרמב"ם (בשינוי קצת), "שנצטוונו לאהוב את המקום ברוך הוא שנאמר ואהבת את ה' אלקיך וענין המצווה שנחשוב ונתבונן בפקודיו ופעולותיו עד שנשיגורו כפי יכולתנו ונתענג בהשגתו בתכלית העונג, וזאת היא האהבה המחוייבת.

הקושיות בהבנת מצווה זו

וכשנתבונן ונעמיק בהבנת מצווה זו נראה שישנם כמה עניינים הדורשים ביאור.

- א. תחילה עולה השאלה הידועה, איך ניתן לצוות לאהוב, והלא אהבה היא דבר הנתון ללב ואיך אפשר לחייב אדם לאהוב משהו.
- ב. כל אהבה מתחלקת לשני סוגים, וכפי שאיתא

בחז"ל שישנה אהבה תלויה בדבר, היינו אהבת אדם לחבירו בגלל רווח או הנאה שחבירו נותן לו, לעומת זאת ישנה אהבה שאינה תלויה בדבר, היינו אהבה שהאדם אוהב את חבירו בעצם ללא קשר למעשיו.

ובודאי שכשהתורה ציוותה אותנו על אהבת ד', אין הכוונה לאהוב את החסדים שד' עושה לנו, שאין זה אהבת השם, אלא אהבת עצמנו, ולכן אנחנו אוהבים את מי שעושה לנו טוב. אלא ודאי הכוונה לאהוב את הש"ת עצמו, וצריך להבין איך זה אפשרי כלפי הקב"ה שאין לנו שום כלי להבין מהי עצמותו, שהרי לא ישיגורו משיגי הגוף.

ג. בדברי הרמב"ם צ"ע שבספר המצוות כותב שהדרך להגיע לאהבת ד' היא ע"י התבוננות במצוותיו ובפעולותיו, משא"כ במשנה תורה מביא לכאורה רק את העניין של ההתבוננות בפעולותיו, שכותב "היאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ולא מזכיר את העניין של ההתבוננות במצוות.

ביאור ענין האהבה שאינה תלויה בדבר

הנה בשביל להבין עומק מצווה זו, שומה עלינו להבין תחילה מהי האהבה אמיתית, אותה אהבה שעליה נאמר שהיא אהבה שאינה תלויה בדבר, ולכאורה נפלאות היא, שהרי האדם מעצם טבעו רוצה את טובת עצמו, ומה הסיבה הגורמת לאהוב משהו זולתי עצמו.

ויתבאר על פי דברי המפרש שביאר (משנה תורה סו), "האהבה המצויה לכל דבר נאהב הוא בשביל שני עניינים, האחד בשביל טובה והנאה וחסד שיגיע לאהוב מהנאה, כמו אהבת עבדי המלך למלך... והשני הוא כשיראה האדם דבר נאה וייתב בעיניו יאהב ויתאוה לו, וכשיגיע לו תהיה נפשו שמחה גדולה, כמו שיראה האדם אבן טובה יקרה או בית נאה ומשובח, מיד תתאוה נפשו להדבק בו ולגעת אליו. והחלק הראשון הוא אהבה שהיא תלויה בדבר, ואין זה משובח באהבת הנברא לברוא שיהא אדם אוהב אותו בשביל שהוא נותן לו חיים וממון ובנים,

מפני שבשעה שיתן לו הוא אוהבו ובעת שימנע ממנו תבטל האהבה, כמו שאמרו רז"ל אהבה שהיא תלויה בדבר סופה ליבטל, והחלק השני היא האהבה האמיתית, וכבר נתבאר רפ"א שאין אדם יכול להשיג אמיתת הבורא ולא יוכל לדעת אותו אלא ממעשיו וברואיו, כשיתבונן בהם ויכיר מהם גדולתו מיד תתאוה נפשו תאוה גדולה להדבק בו ותאהב אותו, אהבה גדולה, וכפי מה שתשיג מגדולתו תהיה אהבתו, ועל זה צוה בתורה ואמר ואהבת את ה' אלקיך, עכ"ל.

וכשנעמיק בדבריו נראה שהדוגמא שהוא מביא לאהבה שאינה תלויה בדבר, היא מרגלית טובה, שהרי אין לאדם שום רווח אישי מכך, (כמוכן שזה במקרה שאינו רוצה למכרה וכו'), שאינו יכול להנות מזה הנאה גשמית, ולמרות זאת נמשך לכך האדם, אמנם צריכים אנו להבין מדוע באמת נמשך האדם לכך, ולהבין זאת נביא את דבריו של הפלא יועץ (ערך אהבת ד') וזלש"ק "ויש מין אהבה אחרת הבאה מצד השכל והיא נקראת אהבת הרוסמות כי מי שיש לו שכל טוב שמכיר מעלת האיש השלם ולבו חפץ בשלמות אוהב את האיש השלם על שלמותו אהבה עזה", היינו שהאהבה האמיתית שאינה תלויה בדבר (היינו בדבר הנאה גשמית שהאוהב מקבל), מבוססת על תחושת שייכות עצמית והזדהות למהות הדבר, וכדוגמת הפלא יועץ על האדם האוהב ונמשך לשלמות, וזה גם המשיכה למרגלית טובה, שהאדם מרגיש תחושת שייכות אל השלמות או היופי המתבטאים במרגלית זו.

ביאור מצווה זו וטעמה

אחרי שהגענו למהות ההבנה מהי אהבה שאינה תלויה בדבר, שזוהי אהבה שאדם אוהב משהו לא מתוך רווח אישי, אלא מתוך תחושת שייכות וחבור עמוק, נוכל להבין גם מהי האהבה שעליה אנו מצווים במצוות אהבת השם. שהמצווה היא שנגיש שנגיע לאהבה האמיתית שאינה תלויה בדבר, וכפי שראינו שאהבה זו מגיעה מתוך תחושת שייכות וחבור, שרק מתוך תחושה זו נגיע לאהבה הש"ת ולא אהבת חסדיו או טובותיו.

והדרך להגיע לחיבור זה היא בשני אופנים.

א. דרך ההתבוננות בבריאה, וכלשון הרמב"ם 'שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, שעל ידי התבוננות זו של 'שאו מרום עיניכם' עולה מאלוהי התבונה 'וראו מי ברא אלה, ועל ידי כך מרגיש האדם שייכות גדולה לבוראו ויוצרו, שהרי 'הוא עשנו ולו אנחנו', ודוגמא לדבר, אהבת בן לאביו שאהבה זו אינה תלויה במה שיתנו לו אביו, אלא זו אהבה בעצם - מתוך תחושת שייכות עמוקה אל אביו מולידו שהביאו לעולם. וכמוכן שאהבה ותחושת שייכות פנימית זו מתגברת ומתעצמת כאשר האדם מבין וחי בכל נימי נפשו את ההבנה שהוא "חלק אלוה ממעל

ממש" (כלשון בעל התניא).

ב. ישנה עוד דרך, והיא תחושת החיבור והשייכות לא תהיה רק מתוך החיבור בעצם של הנברא לבוראו, אלא תחושת השייכות תגיע גם מתוך ההתבוננות במצוות ד' שבהם מתגלה הרצון העליון, וכלשון הרמב"ם 'שנחשוב ונתבונן במצוותיו ומאמריו ופעולותיו עד שנשיגורו, היינו שרבינו הרמב"ם מביא לנו שבדרך זו יכול האדם כביכול להבין ולהשיג את הש"ת, (כמוכן שאין ביכולתו של קרוץ מחומר להשיג עצמות ומהות הש"ת, אך על ידי התורה ומצוות משיג האדם את התגלותו של הש"ת בעולם), ועל ידי שמשיג זאת, תחושת החיבור מתעצמת ומתחזקת והיא מלווה גם בתחושה עמוקה של הזדהות, וכדוגמת אדם המכיר את חבירו לא רק מלגיו, אלא שמכיר את פנימיותו ותכונותיו ודעותיו של חבירו, ומתחבר לדעותיו ותכונותיו, שאז האהבה הינה יותר עמוקה, ומגיעה מתוך תחושת חיבור לפנימיותו נפשו ותכונותיו ודעותיו של חבירו.

אמנם כשנתבונן בדברי רבותינו נראה שדרך זו הינה רק לבעלי מדרגה גבוהה יותר, שהרי אדם פשוט כשיתבונן במצוות יראה לפעמים בחלקן רק הגבלות וציוויים שונים, ולא יראה בכך התגלות רצון העליון, וכדברי הפלא יועץ (ערך אהבת ד') "ויש מין אהבה אחרת הבאה מצד השכל והיא נקראת אהבת הרוסמות, כי מי שיש בו שכל טוב, שמכיר מעלת האיש השלם ולבו חפץ בשלמות אוהב את האיש השלם על שלמותו אהבה עזה, ועל אחת כמה וכמה שיש לאהוב את הבורא יתברך שהוא השלם האמיתי בכל מיני שלמות בתכלית השלמות, אבל אהבה זו לא יתכן אלא בדומים שחפץ בטוב והולך בדרך טובים", היינו שהחיבור הזה הינו רק כשהאדם מתדבק במידותיו לקב"ה, ובאמת מרגיש חיבור למצוות וטעמיהם.

ישב הקושיות במצווה זו

השתא דאתינן להכא נבין מדוע הרמב"ם במשנה תורה מביא רק את הדרך הראשונה, של החיבור ואהבת ד' מתוך התבוננות בבריאה, שהרי זו הדרך לכל אחד ואחד. ומובן גם איך שייכת אהבה בעצם כלפי הבורא יתברך שמו שזה מתוך תחושת חיבור כבן לאביו, ונבין גם האיך שייך לצוות על אהבה, שהרי תחושת חיבור זו נמצאת בעצם אצל כל נברא כלפי בוראו, אמנם המצווה היא להתבונן ולקיים הדרכים לעורר חיבור ואהבה זו, וכלשון הרמב"ם שכאשר יתבונן האדם בדרך זו "מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד (תהלים ס"ב ג) צמאה נפשי לאלקים לקל חי".

רבי סעדיה גאון (ח)

לאזור, נדחק הנוסח המקומי בארצות אלה, ועמו ההשפעות של רס"ג, מפני נוסח הספרדים.

בפרקים הקודמים סקרנו את חיבוריו של רבינו על התנ"ך, בפרק זה נסקור את סידור התפילה שרבינו סידר.

סידור רס"ג

סידור רב סעדיה גאון הוא הכינוי המקובל לספר 'כתאב גאמא אלצלואת ואלתסאביח' (ספר כל התפילות והברכות) שחיבר רב סעדיה גאון. הספר כלל את נוסח התפילה לפי שיטתו של סעדיה גאון בלשון הקודש, וחיבור הלכתי הכולל בין השאר את הלכות תפילה, והלכות שבת וי"ט כתוב בשפה הערבית. נוסח התפילה וההלכות הרלוונטיות שזורים בו זה בזה. יצויין שסידור רב סעדיה גאון הוא החיבור השלם היחיד שהוא עדות אותנטית על נוסח בבל ועל מנהגי התפילה של יהדות בבל בתקופת הגאונים.

סידור רס"ג שונה מהסידור שקדם לו, שחובר על ידי רב עמרם גאון. ואף על פי שנוסחי התפילות היו ידועים ומסודרים לכל עדה ועדה עוד לפני כן, מכל מקום היו כל הזמן שינויים שהוכנסו בספרי התפילות. רס"ג, שידע את השינויים וסדרי

התפילות, רצה להנהיג נוסח תפילה קבוע לכל היהודים בכל התפוצות. הוא כתב בספר התפילות שלו נוסח תפילה, אשר היווה מעין "סיכום" או פשרה בין כל הנוסחים והמנהגים אשר היו מקובלים בימיו. כמו כן שאף רבינו בסידורו לשחזר את נוסח התפילה המקורי וכפי שטביא במבוא לסידורו שהיו כמה שינויים ששנו ולדוגמא הוא כתב "והיו להם (לאבותינו) שני סדרים אחד לזמן המלוכה ואחד לזמן הגלות... ולא היו זקוקים אבותינו לומר מקבץ נדחי עמו מפני שהיו מקובצים".

כפי שפירט במבוא הסידור, חיבר רבינו את הסידור "מפני שבארצות האלה שבהן עברתי ראיתי משלושה אלה (ההונחה, ההוספה וההשמטה בנוסח התפילה) דברים, שהגיעוני וקראו להשתדל לסלקם. וזה לפי שישנם דברים ממסורות אומתנו בתפילותיה וברכותיה, שהונח שימושם, עד שנשכחו ונמחקו לחלוטין, חוץ מאצל יהודי סגולה, ומהם דברים שנוסח בהן נשמטו מוק, עד שנשתנו ונפסדו העניינים שלמענם נתקנו מלכתחילה", עכ"ל.

השפעת הסידור

סידור רב סעדיה גאון, בניגוד לסידור רב עמרם גאון, השפיע אך מעט על קהילות ישראל באירופה. מנגד, הוא השפיע רבות על נוסח התפילה בקהילות באזור המזרח התיכון. נוסח פרס – שהיה מקובל בארצות מזרחיות כגון איראן, אפגניסטן וכרדיסטן מושפע בעיקר מסידור רב סעדיה גאון, וכך גם הנוסח שבמחזור ארם צובה. בתקופות מאוחרות, החל מהגעת מגורשי ספרד

ממנהגי הסידור היחודיים

- א. בברכות השחר, ברכת עומר ישראל מוחלפת בעוטף ישראל.
- ב. תפילת שחרית מתחילה מברכת מהולל בתשבחות (היינו מברך אתה ד' האל אב הרחמן שבאמצע ברוך שאמר) ואת התוספת שמתחילת ברוך שאמר מוסיפים רק בימים מיוחדים.
- ג. אחרי תהילה לדוד לא אומרים "ואנחנו נברך יה".
- ד. במזמור "הללו אל בקדשו" לא מוכפל הפסוק האחרון.
- ה. לאחר "הללו אל בקדשו" יש שני פסוקים שהם "ברוך ה' לעולם" ו"ועתה אלוהינו מודים" ואז ישתבח וכל שירת הים.
- ו. בברכות קריאת שמע, קדושת יוצר אינה נאמרת ביחיד אלא רק במניין, ולכן יחיד מברך ברכת "יוצר אור" בנוסח קצר.

- ז. בברכת יוצר בשבת, מוסיפים רק "לא אל אשר שבת".
- ח. הקדושה היא כמו בנוסח תימן. "נקדישך ונעריצך ונשלש לך קדושה משולשת ככתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר: (ועונים): קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. (ואומר): אז ברעש גדול אדיר וחזק וגורא משמיעים קולם לעומתם משבחים ואומרים. (ועונים): ברוך כבוד ה' ממקומו. (ואומר): ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנו לך מתי תמלוך, ותמלוך בציון בקרוב בימינו. (ועונים): אמן. (ואומר): ותשכון ותתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לעינינו לדוד דוד. ועינינו תראינה במלכות עורך כאמור על יד משיח צדקך, (ועונים): ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדוד דוד הללויה. (ואומר): לדוד דוד נגיד גדלך ולצנח נצחם קדושתך נקדיש שבהך ועורך לא ימוש כי סלך גדול וקדוש אתה. ברוך אתה ה' האל הקדוש.
- ט. לא נזכרת תפילת "מודים דרבנן".
- י. אחרי התפילה יש נפילת אפיים, "הוא רחום" ("אשר") קדושת "ובא לציון" (שיחיד לא אומר). ובשבת "השמים מספרים" ר' ברוך אלוקינא.

- יא. בתפילת מוסף ותפילת נעילה אין חזרת הש"ץ.
- יב. סדר מנחה הוא: מ'והוא רחום" ("אשר"), שמונה עשרה (בשבת יש ברכה הנקראת "הנה" אחרי נוסח הרגיל) ונפילת אפיים (בשבת "צדוקה").
- יג. יש נוסח מיוחד לברכות קריאת שמע של ערבית לליל שבת ולמוצאי שבת. חלק מהנוסח המיוחד לליל שבת נשמר בנוסח איטליה. אחרי ברכות קריאת שמע בליל שבת, אומרים ושמרו וידאו עינינו.

לבקשת רבים ניתן להירשם
לקבלת הגיליון במייל כל שבוע,
באמצעות שליחת בקשה למייל:
kadmaa.m@gmail.com

יוצא לאור ע"י מכון "קדמאה"
ובשיטת עמותת קדושי מירון
עורכים: הרב מרדכי ארנסטר,
הרב ברוך הערשלער, הרב שמעון ליברמן
להערות והארות: kadmaa10@gmail.com

